

Stadswerk

INVASIEVE EXOTEN: TIPS OM AANSPRAKELIJKHEIDSRISICO'S TE VOORKOMEN OF BEPERKEN

- Stadswerk Nederland en Kennisnetwerk Invasieve exoten
- Woensdag 12 april 2023

- Rico Ligtvoet
- r.ligtvoet@hekkelman.nl
- 024 - 382 83 35

Hekkel

man advocaten | notarissen

**DUIDELIJK
HEKKELMAN.**

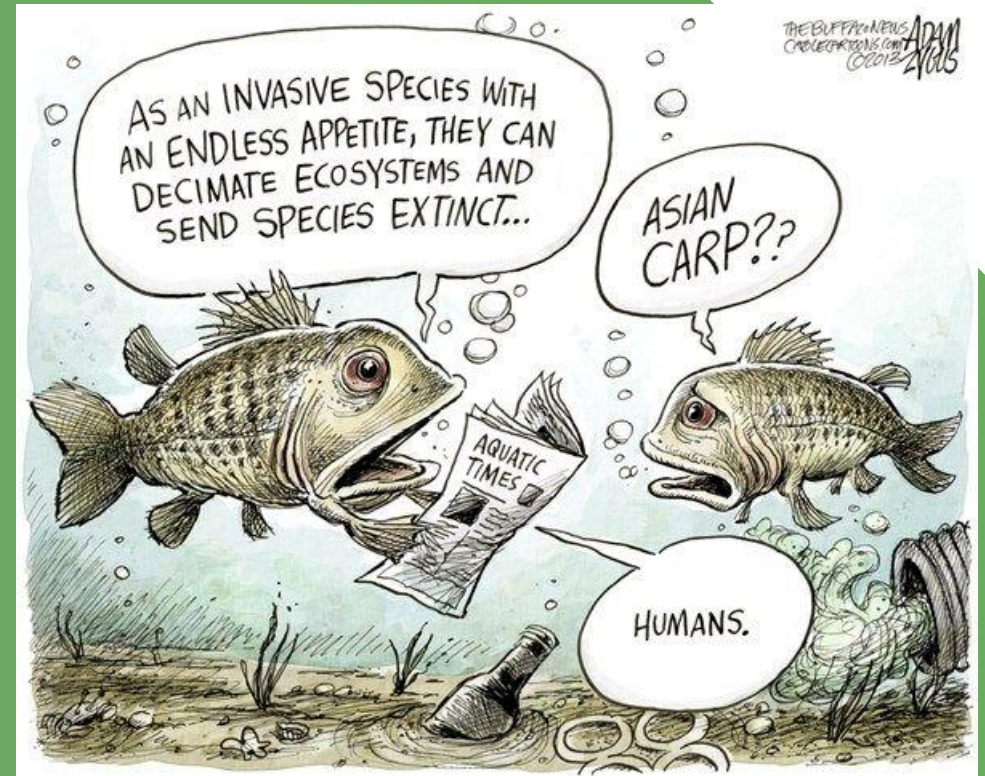
- *'The truth is: the natural world is changing. And we are totally dependent on that world. It provides our food, water and air. It is the most precious thing we have and we need to defend it.'*

- Sir David Attenborough

PROGRAMMA

- De Exotenverordening
- Implementatie en uitvoering in Nederland
- Rechtspraak
- Aansprakelijkheidsrisico's voorkomen
- Conclusies

De Exotenverordening

- **EU-verordening 1143/2014**
- **Sinds 1 januari 2015**
- **Doel:**
 - preventie, bestrijding en beheersing van invasieve uitheemse soorten in Europa
 - negatieve gevolgen voor de natuur, biodiversiteit en aanverwante ecosysteemdiensten voorkomen en/of verminderen
- **NVWA:** *'Invasieve exoten zijn een belangrijk en groeiend probleem in alle EU-lidstaten'*
 - Bedreiging voor de Europese biodiversiteit
 - Inheemse soorten worden verdrongen en sterven uit
 - Ecosystemen veranderen/natuurlijk evenwicht wordt verstoord
 - Ecosysteemdiensten worden aangetast
 - Schadelijk voor de gezondheid, het welzijn en de veiligheid van mensen
 - Financiële schade van ten minste € 12 miljard per jaar in alle lidstaten

Invasieve uitheemse soorten

- **Artikel 2 lid 1 Exotenverordening:**
 - *'Deze verordening is van toepassing op alle invasieve uitheemse soorten' (IUS)*
- **Artikel 2 lid 1 Exotenverordening:**
 - *'Deze verordening is niet van toepassing op:*
 - *a) soorten die zonder menselijk ingrijpen hun natuurlijk verspreidingsgebied veranderen als gevolg van gewijzigde ecologische omstandigheden en klimaatverandering;*
 - *(...).'*
- **Artikel 3 lid 2 Exotenverordening:**
 - *'Voor de toepassing van deze verordening wordt verstaan onder invasieve uitheemse soort: een uitheemse soort waarvan is vastgesteld dat de introductie of verspreiding ervan een bedreiging is of nadelige gevolgen heeft voor de biodiversiteit en aanverwante ecosysteemdiensten*
 - **Onderverdeling in:**
 - Voor de Unie zorgwekkende IUS (lid 3)
 - Voor een lidstaat zorgwekkende IUS (lid 4)

Voorbeelden

Zie voor een volledig overzicht: [Unielijst invasieve exoten](#) en Bijlage 10 bij art. 3.30a Regeling natuurbescherming

Verplichtingen lidstaten

- **Artikel 7 Exotenverordening**

- *'1. De voor de Unie zorgwekkende invasieve uitheemse soorten mogen niet opzettelijk:
 - a) op het grondgebied van de Unie worden binnengebracht, ook niet door middel van doorvoer onder douanetoezicht;
 - b) worden gehouden, ook niet in een gesloten omgeving;
 - c) worden gekweekt, ook niet in een gesloten omgeving;
 - d) naar, uit of binnen de Unie worden vervoerd, behalve om in het kader van uitroeiing naar voorzieningen te worden vervoerd;
 - e) in de handel worden gebracht;
 - f) worden gebruikt of uitgewisseld;
 - g) worden toegestaan zich voort te planten, te worden gekweekt of geteeld, ook niet in een gesloten omgeving; of
 - h) worden vrijgelaten in het milieu.**
- *2. Lidstaten ondernemen alle noodzakelijke stappen om de onopzettelijke introductie of verspreiding, met inbegrip van, in voorkomend geval, die door ernstige nalatigheid, van voor de Unie zorgwekkende invasieve uitheemse soorten te voorkomen.'*

* zie over 'uitzetten' de kwestie over de ara's die dagelijks worden 'uitgelaten'

Zes landen voor EU-hof om lakse aanpak schadelijke exoten

donderdag 26 januari 2023, 14:55

BRUSSEL (ANP) - Zes [EU](#)ⁱ-landen doen onvoldoende om te voorkomen dat invasieve uitheemse dieren of planten de Europese natuur aantasten. De [Europese Commissie](#)ⁱ daagt Ierland, Italië, Griekenland, Portugal, Bulgarije en Letland daarom voor het [Europees Hof van Justitie](#)ⁱ.

Bron: © Liesbeth Weijs

In juni 2021 tikte het dagelijks EU-bestuur al achttien lidstaten op de vingers over hun laksheid om de Europese biodiversiteit tegen schadelijke exoten te beschermen. Nederland zat daar overigens niet bij. Sindsdien hebben veel van die landen stappen vooruit gezet, zegt de commissie. Maar deze laatste zes hebben nog steeds niet de nodige actieplannen opgesteld en uitgevoerd om de introductie en verspreiding van schadelijke uitheemse soorten aan te pakken.

Zo moeten landen maatregelen nemen om de invasieve exoten, die op een steeds bijgewerkte EU-lijst staan, op te sporen en uit te roeien. Soorten die al verspreid zijn moeten in toom worden gehouden. Er zijn ook wettelijke beperkingen voor het houden, importeren, verkopen en kweken van bepaalde soorten.

Exoten die in Europa als schadelijk worden beschouwd voor de natuur zijn bijvoorbeeld de nijlgans, wasbeer, muskusrat, de gestekelde duizendknoop, hoog pampagras en de reuzenberenklauw.

Meer over ...

→ [Milieubeleid](#)

Bron: europa-nu.nl

Implementatie in Nederland

- **Artikel 2 lid 2 Besluit uitvoering Europese exotenverordening**

- *'Het is verboden zonder vergunning handelingen als bedoeld in artikel 7, eerste lid, onderdelen a, b, c, d, f en g, van verordening (EU) nr. 1143/2014 te verrichten.'*
- Tenzij vergunning

- **Artikel 3.19 lid 1 Wet natuurbescherming**

- *'Onze Minister wijst soorten invasieve exoten aan die in het belang van de bescherming van de wilde flora, de wilde fauna of de instandhouding van natuurlijke habitats worden bestreden.'*

- **Artikel 3:39 Wet natuurbescherming**

- *'Het is verboden invasieve exoten behorende tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen soorten, of eieren van deze exoten te verhandelen of in bezit te hebben.'*
- Per 1 januari 2022 handelsverbod drie Aziatische duizendknopen

Uitvoering in Nederland

Preventie & handhaving	Bestrijding, beheersing & natuurherstel
Verantwoordelijkheid van: ministerie van LNV in samenwerking met NVWA, RVO en Douane	Verantwoordelijkheid van: alle provincies voor alle Unielijstsoorten Behalve: <ul style="list-style-type: none">• Muskus- en beverratten -> waterschappen• Wolhandkrab en uitheemse rivierkreeften -> ministerie van LNV
Met medewerking van: <ul style="list-style-type: none">• Terreinbeherende organisaties• Waterschappen (voor andere soorten dan muskus- en beverratten)<ul style="list-style-type: none">• Prorail en RWS• Gemeenten• Soorten- en brancheorganisaties	

Bron: Ministerie van LNV, 'Systeemevaluatie implementatie Exotenverordening in Nederland', eindrapport, 16 juni 2022

Verantwoordelijkheden Rijk

- Instellen van handels- en bezitsverboden
- Inzet van douane bij grenscontroles
- Verrichten van landelijk onderzoek naar effectieve uitroeiings- en beheersmaatregelen
- Opzetten van een surveillancesysteem (art. 14 Exotenverordening)
- Kennisgeving vroegtijdige detectie aan overige lidstaten (art. 16 Exotenverordening)
- Rapporteren aan Europese Commissie over de (voortgang van) bestrijding van IUS in Nederland
- **Valkuil:** *'preventie is complex en veelomvattend en daardoor nog een zoektocht. Vanwege de uiteenlopende dimensies is het voor preventie niet duidelijk waar de prioriteit moet komen te liggen.'*

Beheersing, bestrijding en natuurherstel door de provincie

- **Artikel 3:19 lid 2 Wet natuurbescherming**

- *'Gedeputeerde staten dragen er zorg voor dat in hun provincie het aantal van de invasieve exoten, bedoeld in het eerste lid, zoveel mogelijk wordt teruggebracht.'*

- **Artikel 3:32 lid 1 Besluit natuurbescherming**

- Gedeputeerde staten zijn belast met:
 - uitroeiingsmaatregelen als bedoeld in artikel 17 van de Exotenverordening
 - beheersingsmaatregelen als bedoeld in artikel 19 van de Exotenverordening
 - herstelmaatregelen als bedoeld in artikel 20 van de Exotenverordening

- **Artikel 3:30a lid 2 en 3 Regeling natuurbescherming**

- Gedeputeerde staten brengen iedere zes jaar verslag uit over de uitvoering van de maatregelen
- Rapportage ziet op:
 - de aard en doeltreffendheid van de maatregelen, alsmede de gevolgen van de maatregelen voor niet-doelsoorten
 - de maatregelen die zijn genomen om het publiek te informeren over de aanwezigheid van invasieve uitheemse soorten en over andere acties die burgers verzocht worden te ondernemen
 - indien beschikbaar, de kostprijs van de in de onderdelen a en b bedoelde maatregelen die zijn genomen om aan de Verordening invasieve uitheemse soorten te voldoen.

Verantwoordelijkheden provincie

- Uitroeingsmaatregelen nemen bij vroegtijdige detectie IUS (art. 17 Exotenverordening)
- Beheersingsmaatregelen nemen voor wijdverspreide IUS (art. 19 Exotenverordening)
- Herstelmaatregelen nemen voor aangetaste ecosystemen (art. 20 Exotenverordening)

- Coördinatie van bestrijdings- en beheersingsmaatregelen op provinciaal niveau
- Beleid ontwikkelen voor IUS
- Faciliteren en organiseren van regionale samenwerking
- Monitoring en rapportage
- Delen en ontwikkelen van kennis

- **Valkuil:** *'De mate waarin provincies de verplichtingen van de exotenverordening verder oppakken, verschilt sterk. Vooral de aanpak van Artikel 17 soorten krijgt aandacht, maar lang nog niet bij alle provincies en/of voor alle Artikel 17 soorten en/of provinciebreed van de feitelijke beheersing van alle Artikel 19 soorten is nog geen sprake.'*

Verantwoordelijkheden waterschap

- Verantwoordelijk voor bestrijding muskus- en beverratten (art. 3.2a Waterwet)
- *'Terugdringen tot de landsgrens en herkolonisatie voorkomen'*
- Verantwoordelijkheid was er feitelijk al voor de Exotenverordening

- Invasieve waterplanten? → in beginsel verantwoordelijkheid van provincie

- **Succes:** *'Waterschappen hadden al, voordat de exotenverordening zijn intrede deed, een verantwoordelijkheid, programmering en aanpak voor de bestrijding van schade door muskus- en beverratten (onder meer vanuit gemaakte afspraken in het Bestuursakkoord Water). Hierdoor werken waterschappen al jaren succesvol aan planmatige bestrijding.'*

En gemeenten?

- *'Nederlandse gemeenten hebben geen formele rol bij de exotenverordening. Als lokale overheid en als terreinbeheerder hebben gemeenten wel te maken met de gevolgen van IUS in relatie tot bijvoorbeeld de volksgezondheid, schade aan (lokale) natuur en overlast voor burgers.'*
- *'Gemeenten hebben geen gezamenlijke strategie om IUS aan te pakken en maken veelal hun eigen afwegingen. De mate waarin verschillende gemeenten actief zijn met de aanpak van IUS verschilt. Hetzelfde geldt voor de keuze om actief in te zetten op bestrijden of beheersen van soorten.'*
- Gemeente als terreinbeheerder/grondeigenaar?

Conclusies systeemevaluatie

- *'Binnen de context van een relatief recente inrichting en opstart van het Nederlandse systeem voor de aanpak van invasieve exoten is het nog niet aannemelijk dat op dit moment een beleids- en uitvoeringsketen is opgezet waarmee, op termijn, op voldoende en adequate wijze wordt bijgedragen aan het bereiken van de doelen van de exotenverordening. Verantwoordelijke organisaties (provincies, waterschappen en het ministerie van LNV) hebben acties ondernomen, maar die vergen ook nog, voor wat betreft de provincies en het ministerie van LNV, een flinke doorontwikkeling en forse inzet om van een pril en fragiel systeem tot een volwaardig en robuust systeem te komen.'*
- *'De doeltreffendheid en doelmatigheid van het Nederlandse beleid en maatregelen voor de aanpak van invasieve exoten zal moeten blijken zodra de komende jaren de stap wordt gezet van een pril en fragiel systeem tot een volwaardig en robuust systeem. Het is nu nog te vroeg om, over een systeem dat niet volwassen en voldragen is, uitspraken over doeltreffendheid en doelmatigheid te doen.'*

Tussenconclusie

- Aanpak IUS grotendeels verantwoordelijkheid van provincies
 - Huidige aanpak grotendeels gericht op uitroeiingsmaatregelen (art. 17)
 - Minder aandacht voor beheersings- (art. 19) en herstelmaatregelen (art. 20 Exotenverordening)
- Nederlandse systeem veelal nog in de kinderschoenen, m.u.v. aanpak muskus- en beverratten door waterschappen

Rechtspraak

- Alleen enkele procedures tegen gemeenten, (gek genoeg) niet tegen provincies...

De Japanse duizendknoop-zaken

- **De Oldambt-zaak**

- Inwoner eist met een beroep op onrechtmatige daad:
 - dat gemeente duizendknoop verwijdert die op gemeentegrond staat
 - dat de gemeente duizendknoop verwijdert als die in de toekomst op zijn grond komt
 - Verbod op maaien zogenoemde '*duizendknoopgaard*'

- **Oordeel rechtbank:**

- Geen wettelijke verplichting gemeente om duizendknoop te bestrijden
- Overtreding zorgvuldigheidnorm afhankelijk van omstandigheden van het geval
 - Gaat om toekomstige schade
 - Onzeker of duizendknoop zich in de toekomst op grond eiser vestigt
 - Zelfs dan is de vraag of duizendknoop afkomstig is van gemeentegrond
 - Geen effectief bestrijdingsmiddel
 - Geen aanwijzingen dat op korte termijn schade ontstaat aan erf of opstallen
 - Vrees voor duizendknoop is onvoldoende voor onrechtmatige hinder

- **Conclusie:** geen onrechtmatige daad gemeente

Samengevat

- Verkeerde loket, gemeente heeft geen wettelijke verplichting om IUS te bestrijden, maar...
- Handelen in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt kán onder omstandigheden onrechtmatig zijn
- Afhankelijk van de omstandigheden van het geval
- Enkele vrees voor (schade als gevolg van) duizendknoop is onvoldoende
- Causaal verband is struikelblok → duizendknoop woekert snel
- Inwoners in eerste instantie zelf aan zet, maar wees voorzichtig met '*niets doen*'
 - Neem klachten over IUS serieus
 - Reageer adequaat op meldingen
 - Ga in gesprek
 - Zoek naar oplossingen

- **De Tynaarlo-zaak**

- Koper koopt woningbouwkavel van gemeente en komt erachter dat er duizendknoop in de directe omgeving aanwezig is
 - Koper stelt de gemeente aansprakelijk voor gebreken aan de bouwkavel en daaruit voortvloeiende schade op grond van:
 - non-conformiteit en koopprijsvermindering
 - dwaling
 - onrechtmatige daad
 - Er is volgens koper een reëel gevaar voor fundering woning, waardoor bouwkavel niet geschikt is voor normaal gebruik
 - Gemeente: kavel is geschikt, want geen duizendknoop op kavel zelf
-
- **Oordeel rechtbank:**
 - Geen wettelijke verplichting voor gemeente om duizendknoop te bestrijden
 - Geen non-conformiteit → normaal gebruik staat centraal, kavel is geschikt om op te bouwen
 - Geen dwaling → het staat niet vast dat gemeente wist van de duizendknoop bij het aangaan van de koopovereenkomst
 - Geen onrechtmatige daad → gemeente wist niet van duizendknoop, dus geen mededelingsplicht

Samengevat

- Enkele vrees voor duizendknoop is onvoldoende
- Aangetoond dient te worden dat duizendknoop daadwerkelijk voor schade zorgt
 - Bijvoorbeeld door vestiging in fundering, muren, leiding of bestratingen
 - Maar dat is lastig in het geval van een bouwkavel...
- Niet snel sprake van non-conformiteit als gevolg van aanwezigheid duizendknoop, maar...
- Bij wetenschap duizendknoop *kán* mededelingsplicht ontstaan
 - Afhankelijk van de omstandigheden van het geval
- **Oplossing:**
 - *Verkoper:* aansprakelijkheid voor IUS wegcontracteren
 - *Koper:* inspannings-/resultaatsverplichting voor verwijdering IUS*

*zie daarover een [kwestie over inspanningsverplichting bestrijding Japanse duizendknoop](#)

Tussenconclusie

- **Gemeente**

- Gemeente heeft geen wettelijke verplichting om IUS aan te pakken, maar..
- Gemeente kán aansprakelijk zijn als terreinbeheerder/eigenaar van grond waarop IUS is gevestigd, echter..
- Met name causaal verband is struikelblok
- Mogelijk in specifieke gevallen wel zorgplicht of mededelingsplicht: niets doen kan dus riskant zijn

- **Provincie**

- De verantwoordelijkheid voor bestrijding en beheersing van IUS ligt grotendeels bij provincies, maar zij worden daarop (vooralsnog) niet aangesproken, althans er is geen (gepubliceerde) rechtspraak over

- **Waterschap**

- Eveneens geen (gepubliceerde) rechtspraak

Aansprakelijkheidsrisico's voorkomen

- Startpunt: *onrechtmatige daad (art. 6:162 BW)*
- De algemene maatstaf is of de overheid, in aanmerking genomen de concrete omstandigheden van het geval en de verschillende bij zijn beleid betrokken belangen en beperkte middelen, beneden de zorg van een goed beheerder is gebleven
- De toetsing is een volledige toetsing op zorgvuldigheid, niet een terughoudende
- Rechter beoordeelt veelal eerst of er beleid is en of dat is nageleefd
- Het is vaste rechtspraak dat een overheid adequaat moet reageren op klachten door het instellen van een onderzoek en, zo nodig, afhankelijk van de uitkomst daarvan, de noodzakelijke en nodige maatregelen moet treffen

De muskusrattenzaak als voorbeeld

- **Een arrest over de muskusrattenplaag in de Krimpenerwaard**
 - Een aantal agrariërs spreekt de provincie aan op gebrekkige muskusrattenbestrijding en willen schade die zij als gevolg daarvan lijden vergoed zien
 - NB: ten tijde van het arrest was de provincie verantwoordelijk voor de bestrijding van muskusratten
- **Hof:**
 - Provincie is exclusief bevoegd om muskusratten doelmatig te bestrijden
 - Provincie hoeft echter niet in te staan voor bepaald bestrijdingsresultaat
 - Provincie heeft beleidsmarge om te bepalen op welke wijze zij invulling geeft aan doelmatige muskusrattenbestrijding
 - Provincie heeft (voldoende) zorgvuldig gehandeld door maatregelen te nemen (lees: bestrijders in te zetten) toen plaag werd ontdekt en daarna aantal bestrijders structureel uit te breiden
 - Bestrijding door provincie niet onrechtmatig

- Het arrest bevestigt de vaste rechtspraak dat de overheid slechts bij een maatschappelijk onaanvaardbaar tekort aan zorg voor de aan haar als overheid toevertrouwde belangen aansprakelijk is voor de daaruit voortvloeiende schade
- Een garantie van de overheid dat belanghebbenden geen schade zullen lijden bestaat niet
- Daarin moeten belanghebbenden door schadeverzekeringen zelf voorzien

Hoe vertaalt zich dat naar aanpak IUS?

- *'Op grond van artikel 3.19 van de wet zijn gedeputeerde staten van de provincies gehouden om de stand van door de Minister van Economische Zaken aan te wijzen invasieve exoten zo veel mogelijk te beperken.'*
- *'Gekozen is voor een getrapt systeem, waarbij gedeputeerde staten belast zijn met het nemen van maatregelen ten aanzien van bij ministeriële regeling aangewezen soorten (artikel 3.32, eerste lid). Bij ministeriële regeling kunnen voorts nadere regels worden gesteld over de maatregelen die gedeputeerde staten moeten nemen (artikel 3.32, derde lid). Deze keuze maakt maatwerk mogelijk, hetgeen om twee redenen wenselijk is.*
- *In de eerste plaats zijn de verplichtingen tot het nemen van uitroeingsmaatregelen, beheersmaatregelen en herstelmaatregelen niet eenduidig geformuleerd in de verordening.*
- *In de tweede plaats kan het van soort tot soort verschillen of een uitvoeringsrol van provincies in de rede ligt.'*

- Volgens de NvT kan de verplichting tot het nemen van **uitroeiingsmaatregelen** worden afgezien als:
 - uitroeiing technisch niet mogelijk is
 - de kosten van uitroeiing niet in verhouding staan tot de voordelen
 - er geen geschikte methoden voor het uitroeien bestaan
- **Beheersmaatregelen** dienen volgens de NvT:
 - evenredig te zijn
 - afgestemd te zijn op specifieke omstandigheden
 - gebaseerd te zijn op kosten-batenanalyse
 - te worden gerangschikt op basis van een risico-evaluatie en kosteneffectiviteit
- Beheersmaatregelen hoeven niet het karakter te hebben van fysieke ingrepen, ok de inzet van communicatie-instrumenten is denkbaar
- **Herstelmaatregelen** dienen:
 - het herstel van aangetaste ecosystemen te bevorderen, tenzij
 - uit een kosten-batenanalyse met redelijke zekerheid blijkt dat de kosten van die maatregelen hoog zullen zijn en niet in verhouding staan tot de voordelen van herstel

Samengevat

- Ook in dit geval hoeft het bevoegd gezag niet in te staan voor een bepaald bestrijdingsresultaat
- Ook in dit geval heeft het bevoegd gezag een beleidsmarge
- Bevoegd gezag dient van geval tot geval, per IUS, afweging te maken
- Dat gebeurt veelal ook:
 - *'Samen met gebiedspartners (bijvoorbeeld terreinbeherende organisaties) is inmiddels door de meeste provincies een proces opgestart om te komen tot medewerking, prioritering, gezamenlijk doelen stellen, uitwisseling van kennis en de opzet van een gezamenlijke, soortspecifieke aanpak met maatregelen.'*
 - *'Acht van de twaalf provincies hebben hun beleid voor de aanpak van exoten vormgegeven en vastgesteld. De resterende vier provincies hebben, naast de al lopende uitvoering van beheersmaatregelen, beleid in ontwikkeling en verwachten dit in 2022 vast te stellen.'*

Maar...

- *'De mate waarin provincies de verplichtingen van de exotenverordening verder oppakken, verschilt sterk. Vooral de aanpak van Artikel 17 soorten krijgt aandacht, maar lang nog niet bij alle provincies en/of voor alle Artikel 17 soorten en/of provinciebreed. Van de feitelijke beheersing van alle Artikel 19 soorten is nog geen sprake. De aanpak van de schade door muskus- en beverratten door de waterschappen staat en levert resultaten op. De verantwoordelijkheid voor de aanpak van invasieve waterplanten is diffuus belegd wat tot onduidelijkheid tussen waterschappen en provincies leidt.'*
- Gelet daarop kunnen aansprakelijkheidsrisico's aanwezig zijn

Conclusie

- Overheid niet snel aansprakelijk voor in de ogen van belanghebbenden gebrekkige aanpak IUS, maar...
- Verplichtingen uit de Exotenverordening worden niet overal even voortvarend opgepakt, waardoor aansprakelijkheidsrisico's kunnen ontstaan
- Ga dus voldoende zorgvuldig om met IUS:
 - *Beleid*: stel situatieafhankelijk beleid op en pas het consequent toe/leef het na. motiveer waarom bepaalde keuzes worden gemaakt
 - Zet in op vroegtijdige eliminatie van IUS (art. 17 Exotenverordening)
 - Waar eliminatie niet meer mogelijk is: zet in op beheersing IUS (art. 19 Exotenverordening)
 - *Bij meldingen/klachten*: reageer adequaat en neem indien noodzakelijk maatregelen
 - Stem af en werk samen met andere stakeholders
 - Deel kennis, communiceer en lever een bijdrage aan bewustwording

- *'If working apart we are a force powerful to destabilise our planet, surely working together we are powerful enough to save it.'*

- Sir David Attenborough

Rico Ligtvoet

r.ligtvoet@hekkelman.nl

024 - 382 83 35

<https://www.linkedin.com/in/rico-ligtvoet/>

Advocatuur Nijmegen

Prins Bernhardstraat 1

6521 AA Nijmegen

advocatuur@hekkelman.nl

024 - 382 83 84

Notariaat Nijmegen

Oranjesingel 41

6511 NN Nijmegen

notariaat-nijmegen@hekkelman.nl

024 - 382 84 86

Notariaat Arnhem

Sickeszplein 1

6821 HV Arnhem

notariaat-arnhem@hekkelman.nl

026 - 377 71 11